

האהבה משועת לסדר

בפרק הפותח את פרשת קדושים יש שתי מצוות מרשימות במיוחד: אהבת הרע ואהבת הגר. את שניהם אנו מצווים לאהוב "כמונו". וְאַהֲבַת לְרַעַךְ כְּמוֹךָ, אֲנִי ה' (לשון המצווה הראשונה (ויקרא יט, יח). וְכִי יִגְוֹר אֶתְךָ גֵר בְּאַרְצְכֶם, לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ, אומרת המצווה השנייה, וממשיכה: "כְּאֲזַרְח מִכֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אִתְּכֶם. וְאַהֲבַת לוֹ כְּמוֹךָ, כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרָיִם. אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם לג-לד).¹

המצווה הראשונה מוזהה לפעמים עם "כלל הזהב", המשותף לכל התרבויות. זו טעות. כלל הזהב שונה ממצוות אהבת הרע שבתורה. בניסוחו החיובי הוא קובע "נהג בזולת כפי שאתה רוצה שהוא ינהג בך"; ובניסוח השלילי, בלשונו של הלל, "מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך". כללים אלה, אין עניינם אהבה. הם עוסקים בצדק, או ליתר דיוק במה שהפסיכולוגים האבולוציוניים מכנים "אלטרואיזם הדדי". התורה אינה אומרת "היה נחמד כלפי שכנך, למען יהיה הוא נחמד כלפיך". היא אומרת "ואהבת לרעך". זהו דבר שונה, חזק הרבה יותר.

המצווה השנייה רדיקלית אפילו יותר. הגר-התושב אינו מבני ישראל. הוא זר. רוב האנשים ברוב התרבויות ברוב התקופות פחדו מהזר, שנאו אותו וכדרך כלל פגעו בו. יש מונח המציין

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

זאת: קְסֻנוּפוּבִיָּה. כמה פעמים שמעתם את המונח המציין את ההפך, קְסֻנוּפִילִיָּה? הניחוש שלי: אפס. בדרך כלל אנשים לא אוהבים זרים. על שום כך, כמעט בכל פעם שהתורה חוזרת על ציווי זה - 36 פעמים, לדברי חז"ל - היא מוסיפה הסבר: "כי גרים הייתם בארץ מצרים".

אינני מכיר עוד אומה אחרת שהולדתה כאומה הייתה בשעבוד ובגלות. אנחנו יודעים מבשרנו מהו להיות מיעוט פגיע. לכן אהבת הגר מרכזית כל כך ביהדות ושולית כל כך במערכות אתיות אחרות.² אבל גם כאן, במצווה הזאת, התורה אינה מדברת על "צדק". ישנה מצווה לנהוג בגרים בצדק, אך זו מצווה אחרת: "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאַרְץ מִצְרָיִם" (שמות כב, כ). אבל כאן התורה מדברת לא על צדק אלא על אהבה.

שתי מצוות אלו מגדירות את היהדות כדת של אהבה - לא רק אהבת האל ("בְּכֹל לְבַבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ וּבְכֹל מְאֹדְךָ"), אלא גם אהבת האנושות. כשהעמידה היהדות את העיקרון הזה, היה בכך חידוש שבכוחו לשנות עולם.

אך ישנו עניין תמוה המעורר מחשבות עמוקות. והוא מיקומן של המצוות הללו בתורה. הן מופיעות בפרשת קדושים, ולמתבונן בן זמננו הופעתן בין מצוות הקדושה ודאי נראית כאחת התופעות המשונות בתורה.

פרק יט בספר ויקרא, בפרשת קדושים, מציג בחבורה אחת שורה של מצוות ממינים שונים לגמרי. חלקן שייכות לחיי המוסר: לא ללכת רכיל, לא לשנוא, לא לנקום, לא לנטור. אחרות עוסקות בצדק חברתי: להשאיר לעניים חלקים מהיבול, לא לסלף את הדין, לא להלין שכר, לא להונות במידות ובמשקולות. רחוקות מהן

של הזמן ולהצביע על הפגמים שבאופנות הרוחניות במערב. בספר הזה, מדהים במיוחד הוא כלל 5: "אל תרשו לילדיכם לעשות דברים שגורמים לכם לא לאהוב אותם".

הרעיון מורכב מכפי שהוא נשמע. הורים רבים מאוד, אומר פיטרסון, אינם מצליחים בימינו לחברת את ילדיהם. הם מפנקים אותם. הם לא מעמידים בפניהם כללים. יש לכך, הוא טוען, סיבות סבוכות. חלקן קשורות להיעדר קשב. ההורים עסוקים מאי פעם, ואין להם זמן למשימה התובענית של הנחלת משמעת. סיבות אחרות קשורות לרעיון רב-השפעה אך המוליך-שולל של ז'אן ז'אק רוסו כי הילדים טובים מטבעם, ורק החברה וחוקיה מקלקלים אותם; ואם כך, הדרך המוצלחת ביותר לגדל ילדים מאושרים ויצירתיים היא להניח להם להחליט בעצמם מה יעשו

סיבה נוספת, הוא אומר, היא ש"ההורים המודרניים פשוט משותקים מן הפחד שהילדים יפסיקו לאהוב אותם אם הם יגורו בהם". הם מפחדים שאם יגידו לילד "לא" יתקלקלו היחסים איתו. הם מפחדים מאובדן אהבתו של הילד.

התוצאה היא שהילדים נותרים לא-מוכנים, עד כדי סכנה, לחיים בעולם שאינו רוקד לפי חלילם ואינו משתחוה להם אפיים; עולם שעלול להיות קשוח, תובעני ולפעמים גם אכזרי. ילדים הגדלים ללא כללים, ללא טיפוח כישורים חברתיים, בלי דרישות לאיפוק וכלי יכולת לדחות סיפוקים, נפלטים אל המציאות בלי ההכשרה הנדרשת לכך. מסקנתו מאלפת:

עקרונות ברורים יוצרים עולם בטוח לילדים והופכים את הוריהם לשלווים ושקולים. עקרונות משמעת ועונש ברורים מאזנים בין חסד לצדק ומבטיחים קידום של

בעניינן, אך קרובות להן ומשובצות ביניהן, מצוות כגון איסור זריעת כלאיים, איסור הכלאת בעלי חיים, איסור לבישת צמר ופשתים יחדיו, איסור אכילת פירות בשלוש השנים הראשונות של הנבת העץ, איסור אכילת דם, איסור כישוף ואיסור חיתוך עצמי.

במבט ראשון, אין מכנה משותף לאוסף המצוות הזה: חלקן מצוות מצפוניות, אחרות נוגעות לחברה וכלכלה, ועוד אחרות לטהרה ולטאבו. אולם ברור שהתורה אומרת לנו פה דבר-מה. יש למצוות הללו מכנה משותף. כולן עוסקות בסדר, במגבלות ובגבולות. הן אומרות לנו שלמציאות יש מבנה יסוד שחייבים לכבדו. מי ששונא או נוקם הורס מערכת יחסים. מי שעושה עוול במשפט מפורר את האמון שהחברה תלויה בו. מי שמחלל את סדרי הטבע (מערבב זרעים, מערבב מינים וכן הלאה) עושה צעד ראשון בנתיב שסופו אסון סביבתי.

יש סדר לעולם, מוסרי ופוליטי וסביבתי. כשהסדר הזה מופר, העולם גולש לתוהו. כשהסדר הזה נשמר ומשומר, אנו נעשים שותפים בכריאתן של ההרמוניה הנשגבת ושל הרבגוניות העשויה רקמה אחת: של מה שהתורה מכנה "קדוש".

מדוע אם כן דווקא בפרק הזה מופיעות שתי המצוות הגדולות שהזכרנו, אהבת הרע ואהבת הגר? התשובה עמוקה, ורחוקה מלהיות מתבקשת. התשובה היא שהאהבה שייכת דווקא לכאן: לעולם שיש בו סדר.

ג'ורדן פיטרסון, פרופסור לפסיכולוגיה מקנדה, נעשה לאחרונה אחד האינטלקטואלים הציבוריים הבולטים של זמננו. ספרו "12 כללים לחיים", הוא רב-מכר ענק בבריטניה ובאמריקה.³ פיטרסון הוא איש אמיץ שאינו ירא לשחות נגד הזרמים החזקים

בשלותו הנפשית והחברתית של הילד. כללים ברורים ומשמעת נכונה מסייעים לילד, למשפחה ולחברה לכונן, לסדר ולהרחיב את הסדר: את כל אשר מגן עלינו מפני הכאוס ואימת השאול, שבהם שום דבר לא בטוח והכול מעורר חרדה וייאוש.⁴

בזאת עוסק פרק יט, תחילת פרשת קדושים: כללים ברורים היוצרים סדר חברתי ומקיימים אותו. ואל המקום הזה שייכת האהבה הממשית – לא התחליף הסנטימנטלי שלה, זה שאנו מרמים בו את עצמנו. בלי סדר, האהבה רק מוסיפה לכאוס. אהבה המוחקת גבולות עלולה להוביל להזנחה הורית ולגידול ילדים מפונקים עם תחושת מגיע-לי הנידונים בבגרותם לחיים ללא אושר, ללא הצלחה וללא מימוש עצמי.

ספרו של פיטרסון, שכותרת המשנה שלו היא "תרופת-נגד לכאוס", איננו עוסק רק בגידול ילדים. הוא מדבר על הערכוביה השוררת במערב מאז שרו הביטלס ב-1967 "כל מה שאתה צריך הוא אהבה". בעבודתו כפסיכולוג קליני ראה פיטרסון איזה מחיר רגשי משלמת חברה שאין לה קוד מוסרי משותף. אנשים, הוא כותב, צריכים עקרונות מארגנים, כי בלעדיהם הם טובעים בתוהו.

אנחנו זקוקים לכללים, מוסכמות, חוקים, ערכים – ברמת הפרט והחברה... אנחנו זקוקים לשגרה ולמסורת. בעינינו, זהו סדר. הסדר יכול להיות מופרז, וזה לא טוב, אך כאוס עלול להטביע אותנו – וגם זה לא טוב. עלינו לפסוע במשעול הצר של דרך הישר.⁵

שם, "על הקו המפריד בין סדר לכאוס", הוא אומר, "זהו המקום שבו אנו מוצאים משמעות שמצדיקה את החיים ואת הסבל הבלתי-נמנע הנלווה אליהם". והוא מוסיף, "לו חיינו כראוי, יכולנו לסבול את ידיעות שכרירותנו והיותנו בני תמותה בלי תחושת קורבנות מתרעמת היוצרת טינה וקנאה ובעקבותיהן רצון בנקמה ובהרס".⁶

זהו ההסבר החריף ביותר ששמעתי בחיי למבנהו הייחודי של פרק יט בחומש ויקרא. השילוב שיש בו בין חוקים מוסריים, חברתיים, כלכליים וסביבתיים הוא הכרזה מגבוה על סדר עולמי, מעשה ידי ה', שאנו המופקדים על שמירתו. אבל הפרק אינו עוסק רק בסדר. הוא גם נופח בסדר הזה נשמה אנושית באמצעות האהבה – אהבת הרע ואהבת הגר. וכשהפרק מוסיף על כל אלה את "לא תשנא" ו"לא תקם וְלֹא תטור" אנו מזהים בו בתדהמה את אבחנתו העכשווית של ג'ורדן פיטרסון על תוצריו של היעדר הסדר – הטינה והקנאה ותשוקת הנקם וההרס.

מכאן הרעיון משנה-החיים, ששכחנו לאורך שנים רבות מדי: באהבה אין די. יחסים זקוקים לכללים.

סביב שולחן שבת

1. מה חריג בכך שהתורה כוללת את האהבה ואת החוקים באותו פרק?
2. מה אומרת לכם מצוות "ואהבת לרעך כמוך" ברמת היום-יום?
3. איזה סוג של חוקים הוא לדעתכם החשוב ביותר בתוך משפחה או קבוצת חברים?

- 1 יש שפירשו כאן "גר" כ"גר צדק", כמובנה הרווח כיום של המילה "גר"; אך מקובל יותר הפירוש שהמדובר בגר-תושב שלא הצטרף לעם ישראל. כי אכן, לוז המצווה הזו הוא הדרישה להתעלות מעל הבדלים אתניים ודתיים.
- 2 לו הייתה אהבת הגר ערך מרכזי בתרבויות אירופה, לא היו מתחוללות בה אלף שנות רדיפת יהודים, ולא הייתה נולדת מהן האנטישמיות הגזענית, וקל וחומר שלא היו הדברים מגיעים לידי ההשמדה השיטתית של היהודים בשואה.
- 3 ג'ורדן פיטרסון, 12 כללים לחיים, מאנגלית: דלית לאוב-סוטר, תל-אביב: שיבולת, תשע"ט.
- 4 שם, עמ' 168.
- 5 שם, עמ' 24.
- 6 שם, שם.